

הכנס המדעי ה-13
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ב

**סימפוזיון: המרחב הציבורי כזירה חברתית
ופוליטית של הציבור הדתי**

מתדיין: אריה הרשקוביץ

המרחב הציבורי כזירה חברתית ופוליטית של הציבור הדתי

The public sphere as a socio-political arena of the religious population

מציגות: נעימה ברזל, לי כהנר

מתדיין: אריה הרשקוביץ

במרחב הציבורי הגיאוגרפי-חברתי-אידיאולוגי בהווה היהודית בישראל מתבלטות שתי קבוצות דתיות הדומות והשונות זו מזו. הקבוצה האמונית שהיא הלוח של החברה הדתית-לאומית, והחברה החרדית על מנעד חצרותיה.

הדיון שלפנינו מבקש להתבונן בשני תהליכים של היווצרות מרחב ציבורי על ידי כל אחת מקבוצות אלו. תהליכים אלו אינם מקבילים בממד הכרונולוגי, אך מעניין לבחון את קווי הדמיון והשוני ביניהם. התפתחות החיבורים שבין ההיבטים הגיאוגרפיים, החברתיים, האידיאולוגיים והמנהיגותיים בכל קבוצה, יוצרת מערכת שונה ממשנה המשפיעה על הזהות והשייכות הפנים קבוצתית עצמה, כאשר אחת מהן מכוונת עצמה באמצעות תהליך זה, אל תוך הלבנה של החברה בישראל והאחרת מטלטלת אל מול הסגירות והפתיחות בו זמנית.

Neima Barzel

נעימה ברזל

הקמת כפר עציון: המרחב הציבורי והאתוס

The founding of Kfar Etzion: The public space and the ethos

השאלה המרכזית שתוצג בהרצאה היא: כיצד יש לספר את סיפור הקמתו המחודשת של כפר עציון? האם באמצעות תיאור ההתלבטויות הפנים הקיבוציות של ישוב קטן המתמודד על קיומו בראשית דרכו, תוך כדי ניסיון עיקש להגדיל את מספר החברים במקום, או האם נכון להתמקד בתכנים ובמשמעויות המטא-היסטוריות שניסו לצקת בחיי הקיבוץ כמה מהדמויות המובילות, במפעלים הייחודים שהוקמו, בית ספר שדה, הישיבה ועוד. או שמא מיקודו של תיאור שלם ונכון, כזה המבטא את רוח המקום, צריך לייצג ולפרש את הכמיהה של רבדים שונים בחברה בישראל לסיפור ממשי, בו "יהודים חדשים" מחיים את ההיסטוריה הקרובה והרחוקה ומאפשרים במעשיהם ובדמותם, מתן לגיטימציה לכיסופים משכבר בחברה היהודית-ציונית בישראל? משמע האם נכון יותר לשאול, כיצד שרתה הקמת כפר עציון את רעיון השיבה לארץ הגדולה, לארץ האבות, למקורות האומה האמוניים, ובכך תרמה לביסוס התפיסה שהאחיזה בארץ אבות היא מקור יניקתו של האתוס הלאומי.

לפני מספר שנים החילתי את דרכי במחקר רחב היקף העוסק בשאלה זו ובנגזרותיה אל תוך ההווה הישראלית, בו לבד מהדיון ההיסטורי-סוציולוגי, נחשפתי לטקסטים שונים ממקורות רבניים ועד לדברי ספרות ושירה. בתוקף הנסיבות התאפשר לי לחזור לכך רק בחודשים האחרונים, ולמרות שהפרק הראשון כבר נכתב, הרי שאלות היסוד התפיסתיות והמתודיות מעסיקות אותי תדיר. בהרצאה זו ארצה אם כן

להציג לצד השאלה שפרשתי לעיל, גם כמה מהתחבטויות המתודיות, ולשוחח על כך עם עמיתים אנשי היסטוריה, סוציולוגיה, הגות וספרות.

Lee Cahaner

לי כהנר

מגטו לפרבר – התפתחות המרחב החרדי בישראל

From ghetto to suburb – Development of the Ultra-Orthodox space in Israel

הגיאוגרפיה העירונית מתייחסת למערכת היחסים המרחביים והתפקודיים בין יישובים, ובכלל זאת גם התבדלות אוכלוסיות בתוך היישובים ותהליכים המשנים יישובים קיימים או מקימים חדשים. אותם תהליכים גלובאליים מתרחשים גם בישראל, עם התאמה למידותיה, למיקומה הפיזי, לגודל האוכלוסייה ולהרכבה. ההתבדלות באה לידי ביטוי מיוחד בתהליכים המרחביים הנוגעים לאוכלוסייה החרדית. אוכלוסייה זו – אשר ממניעים היסטוריים ועכשוויים כאחד כוחה תלוי בבידודה ובהומוגניות שלה – מקיימת מערכת של אינטראקציות בינה לבין עצמה ובינה לבין האוכלוסייה הלא-חרדית הסובבת אותה. קצב הגידול והתהליכים הפנימיים שעוברים על החברה החרדית יוצרים תמונה חדשה של מפת הריכוזים החרדיים ומיקומם במרחב הישראלי.

המחקר הגיאוגרפי החדש מציג את התפתחות המבנה המרחבי של האוכלוסייה החרדית בישראל, ובכלל זה את פריסת היישובים החרדיים, ובוחן את מערכת יחסי הגומלין ביניהם, המורכבת מפרמטרים שונים כדוגמת הגירה, חינוך, תחבורה, תעסוקה, צרכנות, הכשרה מקצועית ושירותי קהילה. נמצא כי הדגם המרחבי של אוכלוסייה זו מושתת על שלושה בסיסים מובהקים: הערים ה'ותיקות' (בני ברק וירושלים), ריכוזים חרדיים בערים חילוניות (חיפה, נתניה, אופקים) והתופעה החדשה ביותר, וגם זו שנחקרה פחות מן השאר עד כה, היא 'הערים החרדיות החדשות' (אלעד, מודיעין עלית, ביתר עלית ורמת בית שמש), הצומחות בפרברי הערים הוותיקות, והוקמו לצורך תכלית אחת ויחידה: הכלת האוכלוסייה החרדית מן הערים והריכוזים הוותיקים, העוברת אליהן מפאת מחסור בדיור זול, מחסור בשטח והרצון לגור עם אותו חתך באוכלוסייה החרדית. 'היציאה מהחומות' והתפתחותן של הערים החרדיות החדשות – ועל ידי כך הרחבתו של 'המשולש החרדי' (ירושלים-בני ברק-אשדוד) - מייצרת פעילויות, גופים ומעמדות שלא היו קיימים בחברה החרדית עד כה, ומהווה כר נוח לשינויים בתפיסות העולם, במיקום ובהתנהלות של האוכלוסייה החרדית במרחב חדש זה.

המחקר המתואר כאן מבוסס על עבודת דוקטורט שבמהלכה נערכה סדרה של פעולות מחקריות שכללו: איסוף נתונים כמותיים ואיכותיים מדוחות סטטיסטיים ונתוני גופים ממשלתיים, קיבוץ וניתוח מחקרים אקדמיים קודמים וחומר ספרותי, מפגשים עם גורמי השפעה מקרב הקהילה החרדית בישראל (כ-85 ראיונות עומק), סיורים באזורי הליבה של הקהילה החרדית בישראל (בני ברק, ירושלים, ביתר עלית, מודיעין עלית, אלעד, רמת בית שמש ואחרים), עריכת סקר רב-משתתפים (1,200 נסקרים) בנושא ההיבטים המרחביים של התעסוקה והצרכנות בארבע הערים החרדיות החדשות ובניית מערכת של מפות המתארת את פריסתה של האוכלוסייה החרדית בישראל. המיפוי כולו נעשה על ידי שימוש במערכת ה-GIS, להבדיל ממיפוי גרפי רגיל, על מנת לבנות מאגר נתונים מתעדכן. התפתחותה של 'עסקונה' מקומית (מנהלתית ורבנית) צעירה ודינמית המקדמת את בניית התשתיות הפנימיות, החברתיות והרוחניות, הריבוי הטבעי הגבוה ממילא והתחזקות מתמדת של ההגירה לערים החדשות מסמנות סוג של עצמאות מרחבית וחברתית חדשה והולכת ומתפתחת בקרב האוכלוסייה החרדית.

סביר שבני ברק וירושלים יישארו מרכזי הכוח הבלתי מעורערים של החברה החרדית, דבר המתבטא גם כיום בתלות הפונקציונלית היומיומית של תושבי הערים החדשות בשירותים ובמקורות התעסוקה אותן הן מספקות, אך השאלה המרכזית היא כיצד תתפתחנה ארבעת ערי הפרבר החרדיות: האם אחת מהן תהפוך משכונת-בת של עיר האם למרכז כוח חדש המאפשר לאליטה חדשה לצמוח בתוכו? האם התהוותה של עיר חרדית לחלוטין ומבודדת לחלוטין תיצור את הניתוק האובייקטיבי המתבקש מן האוכלוסייה הכלל-ישראלית, או שמא זהו פתח ליצירת מצב חדש, בו דמיון יחסי בינה לבין כל עיר צעירה אחרת ייצור קירוב בין האוכלוסיות, הגברת הקשר ביניהן והשפעה דיפוזיבית על אורח החיים, לכאן או לכאן.

